

Βοϊδοκοιλιά. Κάτωψη τής ανασκαφής του Πρωτοελλαδικής εποχής οικισμού, του τύμβου, πού έχει ανεγερθεί πάνω στον οικισμό και του Μυκηναϊκού θολωτού τάφου, πού περιλαμβάνεται στον τύμβο.

θων, άνακόντα) μήκους 10 περίπου μ. Ό χρωματισμός τους είναι ποικίλος και έχουν συχνά παρδαλά σχέδια. Ζούν κυρίως στα θερμά κλίματα, συμπεριλαμβανόμενων και των νησιών του Ειρηνικού. Τά περισσότερα είδη κατοικούν στα δάση, μερικά στις στέπες και στις έρημους. Άλλα ζούν πάνω στα δένδρα, άλλα στα νερά (άνακόντα) και άλλα στο έδαφος (έρυξ). Είναι ώστόσο και ώςζωώτοκα. Όταν έπιτίθενται στο θύμα τους, πού είναι κυρίως διάφορα θηλαστικά και άλλα σπονδυλωτά, μπήγουν σε αυτό τά δόντια και ταυτόχρονα τυλίγονται γύρω στο σώμα του και τό στραγγαλίζουν, γι' αυτό λέγονται και συσφιγκτήρες δφεις. Οί μεγάλοι β. (οί πύθωνες) μπορούν νά καταπιούν άκόμα και μικρά άγριογούρουνα και έλάφια. Είναι γνωστές περιπτώσεις έπίθεσής τους έναντιον ανθρώπων. Θηρεύονται στις τροπικές περιοχές γιά τό δέρμα τους, μέ τό όποιο κατασκευάζονται διάφορα είδη και γιά τό κρέας, πού είναι βρώσιμο. Υπάρχουν 80 είδη, πού άνήκουν σε 4 ύποοικογένειες. Η καυθαυτό ύποοικογένεια β. έχει 15 γένη, πού τά 10 ζούν στο δυτικό ήμισφαίριο, 2 στη Μαδαγασκάρη και στα γειτονικά νησιά, 1 στη Ν. Γουινέα και σε μερικά νησιά τής Ωκεανίας, 1 στη Νοτιοδυτική, Κεντρική και Μέση Άσία και 1 στη Νοτιοανατολική Ευρώπη.

Ι. Σ. ΝΤΑΡΕΦΣΚΙ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Βοϊδοκοιλιά. Στο μικρό αυτό στραμμένο προς Δ όρμο (ΒΔ του όρμου του Ναυαρίνου) είχε σκαφτεί από τό Μαρινάτο (1956, 1958) θολωτός τάφος των «δωμιων Μυκηναϊκών χρόνων». Όπως διαπιστώθηκε τότε, ό τάφος είχε κτιστεί πάνω στο βράχο τής περιοχής, πε-

ριβλήθηκε από τύμβο και χρησιμοποιήθηκε σαν οικογενειακός τάφος μέ έπτά, τουλάχιστον, ταφές, ενώ τά κτερίσματά τους (μικρά πήλινα ειδώλια, άγγεϊα, χρυσά κοσμήματα και ήμιπολύτιμοι λίθοι) είχαν μετακινηθεί από τήν άρχική τους θέση. Βρέθηκαν, τέλος, μέσα στον τάφο και περισσότερες από 30 αιχμές βελών (άπό όσιανό και πυριτόλιθο) και μέσα σε μιá θήκη μέ πλευρές 40 - 50 εκ. από σχιστοποιημένο άσβεστόλιθο υπήρχαν όστά μιás παιαιότερης άνακομιδής.

Μετά από ένδειξεις πού προέκυψαν κατά τό 1975 - 76, οι ανασκαφές έπαναλήφθηκαν από τήν Άρχαιολογική Έταιρεία μέ γενναία οικονομική ένίσχυση τής Έθνικής Γεωγραφικής Έταιρείας τής Ουάσιγκτον τό 1977 και 1978 και συνεχίζονται. Έτσι, άποκαλύφθηκε (και συνεχίζεται ή άποκάλυψή τους) ό πρώιμη Μεσοελλαδικής εποχής τύμβος διαμέτρου 13 μ. μέ λίθινο μανδύα και μέ όκτώ ταφικούς πίθους, καθώς και ό παλαιότερός του Πρωτοελλαδικής εποχής οικισμός κάτω και γύρω από τόν τύμβο. Άπό όλα τά εύρήματα, πού σημειώθηκαν, προέκυψαν τά έξής:

Άρχικά, ή περιοχή είχε κατοικηθεί στους ύστατους Νεολιθικούς χρόνους (3000 π.Χ. περίπου), όπως προκύπτει από τά ύπολείμματα διάφορων άγγείων πού βρέθηκαν στις σχισμές και τίς κοιλότητες των βράχων, μεταξύ των όποιων υπήρχαν μικρά άποθηκευτικά πιθάρια τής δεύτερης Πρωτοελλαδικής φάσης σε διάφορα σημεία και ένα άγγείο μέ ύψηλό κυλινδρικό λαιμό μέ 44 τρύπες. Στις άρχές πάντοτε τής Πρωτοελλαδικής εποχής (ίσως και τής τρίτης χιλιετίας) ίσοπεδώθηκε ή περιοχή και άρχισε νά σχηματίζεται ό Πρωτοελλαδικός (τής πρώιμης εποχής του Χαλκού) οικι-

σμός, πού ανανεωνόταν, μέ κατάληξη τή δημιουργία ενός εύμεγέθους κτίριου μέ παχύτατους διπλούς τοίχους (πάχους 1,30 μ.) και είδικό άποθηκευτικό χώρο (1,50 x 1,80 - 2 μ.) μέ δύο μεγάλα πιθάρια. Τά άγγεϊα αυτής τής εποχής ήταν άωτα κυάθια μέ χείλος, πού ένευε προς τά μέσα και άργότερα τά λεγόμενα «έμβαμματοδοχεία» (κύμβες).

Η εποχή τής μεγάλης άκμής τής Β. ήταν ή δεύτερη Πρωτοελλαδική φάση (2500 - 2100 π.Χ.) και τό μεγάλο κτίριο, πού κτίστηκε τότε ήταν άνάλογο μέ τήν «Οικία των Κεράμων» τής Λέρνας Άργολίδος και τό σύγχρονο μέγαρο στα Άκοβίτικα, έξω από τήν Καλαμάτα. Σε όλη τή διάρκεια τής Πρωτοελλαδικής εποχής χρησιμοποιόταν σε μεγάλη ποσότητα ό όσιανός μέ τή μορφή λεπίδων, πράγμα πού άποδεικνύει τή στενή έπαφή πού υπήρχε μεταξύ Μήλου (άπό όπου έφερναν τόν όσιανό) και ΝΔ - Δ Πελοποννήσου σε εκείνους τούς χρόνους. Στο τέλος αυτής τής εποχής ή στις άρχές τής έπόμενης καταστράφηκε τό μεγάλο κτίριο και από τό οικοδομικό του ύλικό σχηματίστηκε μέ συσσώρευση χώματος στον πυρήνα του κωνικού σχήματος τύμβος ύψους 2 μ., μέ ταφές σε πιθάρια τοποθετημένα όριζόντια στο έσωτερικό, ως έπί τό πλείστον, ενός περιβόλου από μεγαλύτερες πέτρες διαμέτρου 12,60 - 13,20 μ. Όρισμένα πιθάρια είχαν τοποθετηθεί - είχαν βυθιστεί μάλλον - σε βάθος στο λίθινο μανδύα του τύμβου, ενώ άλλα ξεπερνούσαν περισσότερο τίς πέτρες του τύμβου.

Ό περίβολος - όριο χρησίμευε και ως άναλημματικός τοίχος, γιά νά μήν παρασύρονται οι λίθοι του μανδύα του τύμβου και όριο γιά τούς άλλους τάφους, πού έγιναν γύρω από τόν τύμβο. Λόγω τής δημιουργίας του τύμβου (παρόμοιο παράδειγμα «τύμβου» μέ περίβολο έχουμε και πάνω από τήν «οικία των Κεράμων» τής Λέρνας), καλύφθηκε τό μεγαλύτερο κτίριο, του όποιου ήρθαν στο φώς μόνον τά άκραία τμήματα τής ΒΑ, Β, ΒΔ, Ν, ΝΔ και τής Α πλευράς και φαίνεται από τούς τοίχους πού συνεχίζονται κάτω από τόν περίβολο και από τόν ίδιο τόν τύμβο, ότι θά καταλάμβανε μεγάλη έκταση. Πολλοί μυλόλιθοι βρέθηκαν στα Πρωτοελλαδικά κτίσματα, πού ανασκάφθηκαν γύρω από τόν τύμβο και στο μανδύα του ως οικοδομικό ύλικό από τά ΠΕ κτίσματα.

Έπίσης, έξω από τόν τύμβο και ειδικότερα στο Β, ΒΔ, Δ, ΝΔ τμήμα του, δηλαδή προς τό σημείο από τό όποιο γινόταν ή πρόσβαση στον τύμβο, υπήρχε κρηπίδα, μέ τήν ίδια δ-πως και ό τύμβος κλίση, πού χρησίμευε στην άνάδειξη του τύμβου.

Όλα τά ταφικά πιθάρια του τύμβου είχαν τό στόμιο τους προς τόν περίβολο (συνήθια πού συναντάται και σε άλλους τύμβους, όπως στα Παπούλια Πυλίας) και περιλάμβανε τό καθένα τουλάχιστον ένα νεκρό σε καλή ή όχι κατάσταση. Σάν κτερίσματα των νεκρών (δέν είχαν όλα τά πιθάρια προσφορές) είχε χρησιμεύσει άσημένιος σφηκωτήρας γιά τούς βοστρύχους τής κεφαλής, χάλκινο μαχαίριδιο και άγγεϊα πρωτομυνακού τύπου και άδριατικής τεχνικής, ενώ στο ΝΝΑ σημείο του τύμβου βρέθηκε ένα Μεσοελλαδικής εποχής «δέπας άμφικύπελλον» τής άμαυρόχρωμης τεχνικής. Τά πιθάρια είχαν ύψος 1,50 - 1,80 μ. και συχνά είχαν ζευγώς παραλλήλων καλυπτριών πλακών σαν πώμα. Τό ύπ' άριθ. 1 πιθάρι θά ήταν πιθανώς άρχικά στο σημείο του «δρόμου» του μεταγενέστερου θολωτού τάφου και μετακινήθηκε δίπλα στο ύπ' άριθ. 5. Τό ύπ' άριθ. 4 τοποθετήθηκε πάνω στον περίβολο,

ένω γιά τό 10ο έγινε ειδική διευθέτηση του περιβάλλοντος γιά νά μή βλαβεί από τό θόλο του θολωτού μνημείου.

Σύγχρονα τοποθετήθηκε έξω από τό ΝΑ τμήμα του τύμβου ένα άκόμα ταφικό πιθάρι μέ ζεύγος ταφών πάνω σέ στρώμα από πολύ μικρά πολύχρωμα θαλασσινά χαλίγια, λόγω τής κοντινής απόστασής τής παραλίας του μικρού όρμου, καί ένας λακκοειδής (άπλούστατα κτιστός μέ πέτρες) άκάλυπτος τάφος μέ άνδρική ταφή σέ συνεσταλμένη στάση πάνω σέ παχύ στρώμα (τουλάχιστον 5 εκ.) από μικρά πολύχρωμα θαλασσινά χαλίγια. Μπροστά από τό νεκρό ύπήρχε ένα διάτρητο άγγείο καί πάνω στο πίσω τμήμα του κρανίου του ό άσημίανος σφηκωτήρας του τραχηλοβοστρύχου του. Μπροστά από τόν τάφο (πρός τά δυτικά) ύπήρχε τό μεγαλύτερο τμήμα ενός εύρύστομου πιθαριού ύστερης ΠΕ ΙΙ φάσης μέ άνάγλυφη όφιοειδή διακόσμηση άνάμεσα σέ κάθετες γραμμές. Έξω από τόν περίβολο, στο Α μέρος, βρέθηκε άλλος περίκλειστος ΜΕ τάφος μέ ζεύγος νεκρών καί άμαυρόχρωμο προχοϊδιο.

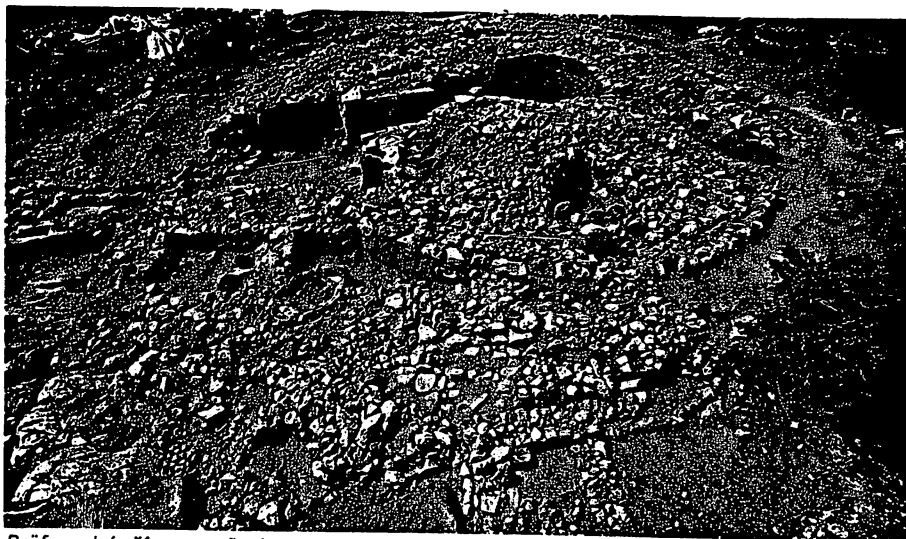
Λόγω του «τηλεφανούς» αυτού μνημείου καί όλου γενικά του νεκροταφείου που σχηματίστηκε, ό οικισμός τής περιοχής μετατοπίστηκε από τό σημείο του προγενέστερου Πρωτοελλαδικού οικισμού βορειότερα σέ ένα πλάτωμα καί εκεί άναπτύχθηκε κατά τή Μυκηναϊκή προφανώς, εποχή. Πάντως, μεταξύ Μεσοελλαδικής καί Ύστεροελλαδικής (Μυκηναϊκής) περιόδου ύπάρχει ένα μικρό κενό, τουλάχιστον 100 ετών καί παρ' όλο που δέν ύπάρχουν ένδείξεις καταστροφής σέ αυτή τή μεταβατική φάση δέν είναι δυνατό νά υποστηριχθεί ότι πρόκειται γιά όμαλή μετάβαση από τή μιά εποχή στήν άλλη.

Έτσι είχαν τά πράγματα, όταν, τήν Πρωτομυκηναϊκή εποχή (λίγο πριν από τό 1500 π.Χ.) καταστράφηκε τό κεντρικό καί νότιο τμήμα του τύμβου, του όποίου θά άγνοούμε γιά πάντα τό άρχικό σχήμα (ή κατά πόσο ύπήρχε κενό σέ αυτό τό σημείο), καί οι μικρές πέτρες τοποθετήθηκαν μέ κατάλληλη διευθέτηση έξω από τόν τύμβο, στο ΝΔ του τμήμα ώστε, νά φαίνεται ότι καί εκεί συνεχίζεται κανονικά ό τύμβος. Έτσι, ή διάμετρος του τύμβου άπόκτησε στο σημείο αυτό μήκος 15,30 μ. τό δάπεδο του νέου θολωτού μνημείου (στομίου καί ταφικού θαλάμου) ήταν στρωμένο όμοια μέ πολύ μικρά θαλασσινά χαλίγια. Η διάμετρός του ξεπερνούσε τά 5 μ. καί τό ύψος του θά ήταν λίγο μικρότερο ή τό ίδιο περίπου.

Τό παράδειγμα του θολωτού τάφου τής Βοϊδοκοιλιάς άποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση (καί μέχρι τώρα τήν πρώτη) «προελεύσεως» του τύπου του θολωτού τάφου τής ελλαδικής ήπειρωτικής περιοχής από τόν προμυκηναϊκό τύμβο.

Όπως γνωρίζουμε, τέλος, από άλλες έρευνες, που έχουν γίνει στήν περιοχή τής Βοϊδοκοιλιάς, τό σπήλαιο που βρίσκεται προς Ν, τό λεγόμενο του Νέστορος (στά Β καί πιό κάτω από τό Παλαιόκαστρο) είχε κατοικηθεί από τή Νεολιθική εποχή καί μετά (Bløgen), ή περιοχή στά Β του όρμου τήν Πρωτοελλαδική εποχή (McDonald-Hore Simpson) καί τό σημείο πιό κάτω από τό σπήλαιο του Νέστορος, τήν Έλληνιστική εποχή (Μαρινάτος).

Βιβλιογραφία: Μαρινάτος ΠΑΕ, 1956, 1958. Συριπούλος, *Προϊστορία Πελοποννήσου*, (Βοϊδοκοιλιά, Κορρές ΠΑΕ 1976, 1977. Έργον 1975 - 79. *Minnesota Messenia Expedition*, σποραδικά, Pelon, Tumuli, Tholoi, Cercles Funéraires). Κορρές Γ. Σ., *Προϊστορία Βοϊδοκοιλιάς*, «Μνήμη Γ. Κουρμούλη καί Τό Χρονικό των άνασκαφών Βοϊδοκοιλιάς, Άρχαιολογικά Διστριβία, Δημοσιεύματα, «Αθηνάς», 21, 1979 - 80

Βοϊδοκοιλιά. Άποψη τής άνασκαφής από τά άνατολικά.

Βοϊκοφ Πιότρ Λαζάρεβιτς (κομματικό ψευδ. Πετρούς καί Ίντελιγκέντ, 1888, Κέρτς - 1927, Βαρσοβία). Δραστήριο μέλος του ρωσικού επαναστατικού κινήματος καί σοβιετικός διπλωμάτης. Ό πατέρας του ήταν τεχνίτης σέ μεταλλουργικό έργοστάσιο. Από τό 1903 - 17 ήταν μενσεβίκος. Γιά τήν επαναστατική του δραστηριότητα τόν απέβαλαν από τό Γυμνάσιο καί τό Ίνστιτούτο Μεταλλουργίας τής Πετρούπολης. Τό 1907 έκπατρίστηκε στήν Έλβετία όπου βρισκόταν ως τό 1917. Έπιστρέφοντας στή Ρωσία (Αύγ. του 1917) γίνεται μέλος του ΣΔΕΚΡ (μπ). Τόν Οκτ. του 1917 ήταν γραμματέας του Γραφείου Περιουχών των Συνδικάτων καί πρόεδρος τής Δούμας του Αικατερίνμπουργκ. Τό 1918 είναι επίτροπος Έπισιτισμού του Σοβιέτ τής πόλης Ούράλσκ. Στά 1919, άντιπρόεδρος στή Διοίκηση τής Κεντρικής Ένωσης Καταναλωτικών Συνδέσμων (Τσεντροσσογιούζ). Από τό 1920 διατελεί ταυτόχρονα μέλος του συμβουλίου του Λαϊκού Έπιτροπάτου Έξωτερικού Έμπορίου τής ΕΣΣΔ. Από τό 1921, άντιπρόεδρος στο κρατικό τράστ «Σεβερολέζ». Από τόν Οκτώβρ. του 1924, πληρεξούσιος άντιπρόσωπος τής ΕΣΣΔ στήν Πολωνία. Σκοτώθηκε από Ρώσο λευκοφρουρό. Ένταφιάστηκε στήν Κόκκινη Πλατεία τής Μόσχας.

Βόιν. Άρχαία ρωσική πόλη καί λιμάνι που βρίσκεται στο σημείο συμβολής των ποταμών Δνείπερου καί Σούλα. Ίδρύθηκε στά τέλη του 10ου αι. καί χρησιμοποιήθηκε ως προμαχώνας γιά τήν υπεράσπιση τής Ρωσίας του Κιέβου από τούς νομάδες (Τούρκους καί Πολοβτσιανούς). Η πόλη αναφέρεται γιά πρώτη φορά στο χρονικό του 1055. Οι Πολοβτσιανοί έκαψαν τήν πόλη τό 1184, αλλά άργότερα ξανακτίστηκε. Οι Μογγολο - τάταροι κατάστρεψαν τή Βόιν τό 1240. Στήν περιοχή έγιναν άρχαιολογικές έρευνες από τό 1956 ως τό 1959. Τό κάστρο (έκτασης γύρω στά 5 εκτάρια) περικλειόταν από ένα ισχυρό ξύλινο τείχος μέ έπάλξεις καί τάφορ. Κατά μήκος του τείχους άνακαλύφθηκαν 100 θεμέλια κελιών, που χρησίμευαν σαν καταλύματα τής φρουράς. Στο κάστρο καί στο έμπορικό - τεχνικό τμήμα που βρισκόταν έξω από αυτό (έκτασης 23 εκταρίων) άνακαλύφθηκαν έρειπωμένοι οικισμοί καί ήμιπόγεια εργαστήρια βιοτεχνών καί έμπόρων. Η περιοχή τής Βόιν

καλύφθηκε από τά νερά τής τεχνητής λίμνης Κρεμεντσούγκ.

Βοϊναράλσκι Πορφύριος Ίβάνοβιτς (1844 - 1898, Κουπιάνσκ, σήμερα άνήκει στήν περιοχή Χάρκοβο). Ρώσος επαναστάτης ναρόντικος. Καταγόταν από αύλική οίκογένεια του κυβερνείου τής Πένζα. Τό 1861, έπειδή πήρε μέρος στίς φοιτητικές έκδηλώσεις άποκλείστηκε από τό Πανεπιστήμιο τής Μόσχας. Τό Φεβρ. του 1862 έξορίστηκε στο Γκλαζόφ του κυβερνείου Βιάτκας. Ός τό 1873 βρισκόταν υπό άυστηρή άστυνομική παρακολούθηση. Τήν άνοιξη του 1874, ό Β. ήταν ένας από τούς πρώτους οργανωτές τής «πορείας προς τό λαό». Μέ οικονομική ένίσχυση του Β. Ίδρύθηκαν στή Μόσχα εργαστήρια ύποδηματοποιίας καί ξυλουργικής γιά νά εκπαιδευονται όσοι πήγαιναν «προς τό λαό». Ό Β. χρηματοδοτούσε επίσης τό παράνομο τυπογραφείο του Ι. Ν. Μίσκιν. Στά κυβερνεϊα τής Πένζα, τής Σαμάρρα καί του Σαράτοβο, ό Β. Ίδρυσε άρκετούς επαναστατικούς όμίλους. Τό 1874 συνελήφθη καί στή «δική των 193» καταδικάστηκε σέ 10 χρόνια εϊρκτή. Τόν έκλεισαν στίς φυλακές του Νοβομπορισσογκλέμσκ του κυβερνείου του Χάρκοβο καί έπειτα στο Καρά καί τή Γιακουτία. Συνεργαζόταν μέ τά τυπογραφεία τής Σιβηρίας. Τό 1897 έπέστρεψε στήν Κεντρική Ρωσία.

Βοϊναρόφσκαγια Τσεζαρίνα Βάντα (Wojnarowska, 1861, Κάμενετς - Ποντόλσκι - 1911, Παρίσι). Στέλεχος του πολωνικού εργατικού κινήματος. Από γενιά εύγενών. Τελείωσε τό γυμνάσιο στο Κισινιόφ. Τό 1877 - 78, άκροάτρια σέ γυναικεία Ιατρικά μαθήματα στήν Πετροπούλη. Τό 1877 - 83, μέλος των πολωνικών σοσιαλιστικών κύκλων τής Πετροπούλης, τής Βαρσοβίας, του Κράκοβο. Φυλακίστηκε τό 1879, 1881 καί 1883. Από τό τέλος του 1883 έκπατρισμένη. Σπούδασε στή Σορβόνη μέ καθηγητή τόν Ιστορικό τής Μεγάλης Γαλλικής Έπανάστασης Φ. Β. Α. Όλάρ. Πήρε μέρος στή δραστηριότητα του κόμματος «Προλεταριάτο Ι καί ΙΙ, καθώς καί στήν όμάδα «Άπελευθέρωση τής εργασίας». Στά 1884 - 89, στή Γενεύη, συνεχόδτρια στίς πολωνικές σοσιαλιστικές έκδόσεις - περιοδικά «Πρτσεντσβίτ» («Prsedsmit») καί «Βάλκα Κλάς» («Walka Klas»). Συνεργάστηκε μέ τό περιοδι-